

DIPLOMATI FOR ET SMERTENS BARN I PSYKOANALYSEN Om psykoanalytikerens Michael Balint

Asger Frost

Psykoanalytikerens Michael Balints forfatterskab bør først og fremmest opfattes som et diplomati og talerør for ferencziske synspunkter, bl.a. fremhæves nogle atypiske og kritiske kommentarer vedr. psykoanalytikernes uddannelse. Med Ferenczi insisterer også Balint på objekternes betydning især i forbindelse med psykoanalyse af vanskelige tilfælde, de såkaldte grundbristpatienter, da disse tilfælde bedst kan både beskrives og håndteres som regressionser i objektrelationerne. Problemerne i forbindelse hermed er i første omgang af teoretisk karakter: Balint foretager tidligt i sit forfatterskab en skandering af Freuds libidobegreb i hhv. en biologisk og en psykologisk dimension, hvorved væsentlige aspekter af libidoteorien, navnlig hvad angår dynamikken mellem overføring og modstand samt forståelsen af neurosernes ætiologi, går tabt.

Introduktion

Den 3. december 1893 blev Michael Balint født i Budapest. I tiden op til Første Verdenskrig begyndte han sine medicinstudier, som han efter krigen afsluttede med specialer i biokemi og fysik. 1919 gifter han sig med Alice Székely-Kovács, datter af Vilma Kovács, som blev en kendt og respekteret psykoanalytiker i det livfulde Budapest, der dengang var et af Europas store kulturcentre¹. Ikke sært vindes også snart Balint for psykoanalysen, men efter revolutionen og kontrarevolutionen i Ungarn, hvor verdens første psykoanalytiske institut efter få måneders aktivitet må lukke, flytter det nygifte par til Tyskland, hvor de påbegynder deres uddannelse² på det nyoprettede institut i Berlin. Michael Balints læreanalyse her hos Hanns Sachs varer frem til 1924, hvorefter han flytter tilbage til Budapest. Ifølge Balint selv var resultatet af denne første læreanalyse ikke særlig tilfredsstillende, og han beslutter derfor at fortsætte sin uddannelse i Budapest hos Sándor Ferenczi – først i 1926 afslutter han denne som fuldt uddannet psykoanalytiker. Michael Balint kommer således til at tilhøre den første generation af psykoanalytikere, der har gennemgået en officiel godkendt psykoanalytisk uddannelse, dvs. med de tre

---

Asger Frost, Ph.D. 1996 fra Århus Universitet, er ansat som konsulent i Institut for Muskel-svind, Muskelsvindfonden i Århus.

elementer: teoretiske seminarer, læreanalyse og kontrolanalyse, og hvor Freud ikke havde været den dominerende nestor³.

Nestor var Freud til gengæld i forholdet til Balints læremester, Sandór Ferenczi. Ferenczi var sikkert den person i psykoanalytiske kredse, der stod Freud nærmest, og måske også den person, der var dybest afhængig af Freuds personlige indflydelse. Han var en dygtig praktiker, der snart blev kendt, som den i inderkredsen omkring Freud, der kunne håndtere selv meget vanskelige patienter, som andre – inklusive Freud – havde opgivet. Han beskrives som en karismatisk og meget egensindig personlighed, der aldrig bøjede nakken for nogen eller noget, – bortset altså måske for Freud. Hans hyppige udfald mod prominente personligheder i den internationale psykoanalytiske organisation og de noget atypiske tekster, han i rigt mål publicerede, førte til, at han fra tidligere kolleger og sågar elever fik påhæftet rygtet »psykoanalytisk dissident«. I løbet af 20'erne blev han nærmest en omvandrende myte og fik tilnavnet »enfant terrible« – smertensbarnet i psykoanalysen – en titel, han ganske typisk for ham var nærmest stolt af, selv om det betød tab af både status og kolleger.

Ferenczis diplomat

For Michael Balint forholdt det sig anderledes; han forblev fra første færd loyal overfor sin læremester og deltog i slutningen af 20'erne og langt hen i 30'erne helhjertet i det efterhånden umulige projekt, det var blevet, at få psykoanalysen til overhovedet at overleve i Ungarn. Der er således en ganske forståelig grund til, at det netop blev Balint, der i 1933 af Ferenczis enke fik overladt ansvaret for at administrere denne gamle psykoanalytiske pionérs udgivne manuskripter, korrespondance m.m. I 1939 vælger Balint at flygte fra Ungarn og samme år dør hans kone og medforfatter til flere af hans tidlige psykoanalytiske artikler, Alice Balint. Han havner i Manchester, England, men flytter i 1945 til London, hvor han får arbejde på den berømte Tavistock Clinic, som var psykoanalysens højborg i Europa efter Anden Verdenskrig. Fra 1947 til midt i 50'erne udgiver han nogle af de mest interessante artikler, man møder i hans forfatterskab. Alle er de dybt påvirket af Ferenczi og den såkaldte Budapesterskole, men samtidig så at sige tilpasset den nye realitet, han befinder sig i: Efterkrigstidens England, hvor man ivrigt diskuterer, hvordan »arven efter Freud« skal løftes og føres videre. I England vokser hans anerkendelse som praktiserende psykoanalytiker, men hans forfatterskab kommenteres kun sjældent i de gængse psykoanalytiske tidsskrifter. Selv om han forsøger at tilpasse sine bidrag til de aktuelle psykoanalytiske diskussioner, betyder hans baggrund fra 1920'ernes og 30'ernes Budapest, at de fleste enten ikke rigtigt forstår, eller også mang-

ler de måske modet til at gå i dialog med denne »dissident-elev« – denne *diplomat for et smertensbarn i psykoanalysen*.

Først i 1960'erne, i takt med den eksplosive interesse for udviklingen af nye psykoterapiformer, begynder hans værker for alvor at slå igennem. Han begynder nu at blive regnet med til gruppen af de såkaldte objektrelationsteoretikere, der foruden Balint tæller navne som Melanie Klein, D.W. Winnicott og W.R.D. Fairbairn. Kronen på værket, både hvad angår popularitet og teoretisk integritet, er bogen *The Basic Fault* (dansk: *Grundbristen*) fra 1968, det værk, jeg kalder »slutdokumentet« i Balints bidrag til psykoanalysens udvikling. Balint dør i London, den 31. december 1970, 74 år gammel. I sekundærlitteraturen efter Balint er det *The Basic Fault* og en bog, som hedder *Focal Psychotherapy* fra 1972, man oftest møder henvisninger til, altså de helt sene værker.

Min indfaldsvinkel til Balints tankegange har været en anden⁴. Jeg stødte så at sige på Balints forfatterskab fra »bagsiden«, dvs. ud fra en undersøgelse af psykoanalysens historie, som strakte sig fra Freuds forfatterskab, via Ferenczis m.fl. til bl.a. Melanie Kleins og altså Balints. Metodologisk har jeg benyttet mig af *tekst- og teorianalyse* og har bl.a. været inspireret af de franske psykoanalytikere Jean Laplanches og Jacques Lacans værker⁵. Jeg har imidlertid suppleret disse med et *receptionsanalytisk aspekt*, hvor jeg undersøger, hvordan psykoanalytiske begrebers indhold og gensidige relationer forvandler sig – ikke blot efter hvilken forfatter/analytiker, der »arver« et givet vokabularium fra hvem, men i særdeleshed også efter, hvordan de enkelte forfattere tilegner sig, udvikler og skaber nye begreber. Balint er i denne henseende interessant, fordi han temmelig upåvirket af de ellers dominerende freudianerne, men uden at falde i kleinianernes lejr, påtager sig det næsten umulige projekt, det er at udbrede Ferenczis tanker. Hans strategi er at bidrage med ferencziske synspunkter i forbindelse med den aktuelle psykoanalytiske debats udvikling. Det er imidlertid vigtigt at være opmærksom på, at det sker på en måde, hvor han kun i ringe omfang benytter sig af Ferenczis specielle terminologi, og han undgår også den provokative stil, man kender fra læremesteren. Når man f.eks. i London efter krigen diskuterer, hvordan en psykoanalyse kan og bør afsluttes, støder vi på et bidrag fra Balint, der diplomatisk indfører tilsyneladende nye synspunkter i debatten og kun diskret gør opmærksom på, at disse tanker i grunden slet ikke er nye, men stammer fra »smertensbarnet«. På denne måde får Balint i sit forfatterskab fuldt bevidst vendt fokus væk fra personen Ferenczi, men fastholder indholdet. Omkostningen er, at han desværre taler for døve ører. Vender man sit blik mod slutningen af forfatterskabet, især hovedværket *The Basic Fault* fra 1968, møder vi samme strategi i Balints tekster, men de tidligere ret løsrevne bidrag til de aktuelle debatter, f.eks. tankerne om en psykoanalyses afslutning, er nu blevet integreret i en samlet konception, som om han har udviklet en egen udgave af psykoanalysen med en egen terminologi; desuden har Balint på dette

sene tidspunkt fået bedre overblik over, hvordan hans position adskiller sig fra mentorens.

Mit studium af Balints forfatterskab har ført mig frem til nogle konklusioner, som jeg ikke, eller kun ganske sjældent, er stødt på i sekundærlitteraturen. Jeg vil i det følgende pege på et par af disse.

The Basic Fault

Man kan undre sig over, at en bog, der i det indledende kapitel indeholder en sætning som den følgende, er blevet så populær, at den indtil i dag er udkommet i adskillige oplag og på mange sprog:

»Lad os, inden vi starter rejsen, være enige om, at vi alle, læsere såvel som forfatter, er forholdsvis pålidelige analytikere, der ikke begår elementære fejl, hvilket vil sige, at vi alle fremsætter stort set korrekte tolkninger på stort set de rigtige tidspunkter, og sammen med patienterne gennemarbejder materialet, så vidt muligt på flere såvel genitale som prægenitale niveauer, både i overføringen og i virkeligheden.«⁶

Balint var først og fremmest psykoanalytiker – ikke psykoterapeut. Ikke kun *The Basic Fault*, men alle hans centrale artikler og bøger handler om psykoanalyse ikke psykoterapi, og han tilstræbte aldrig at udvikle en psykoterapeutisk erstatning for psykoanalyse. Når Balint eksempelvis i *The Basic Fault* plæderer for en *mere dybtgående undersøgelse af terapeuten rolle i, bidrag til og opretholdelse af et terapiforløb*, så drejer det sig – eo ipso – om *psykoanalytiske terapiforløb*. Hans hovedprojekt var, følgende »arven« fra Ferenczi, at udvikle den psykoanalytiske terapiform, så flere og flere patienttyper kunne drage nytte af den. Ganske vist finder man, især i den senere del af forfatterskabet, nogle temaer, der gør det forståeligt, at Balint nemt misforstås på dette punkt: I modsætning til mange af de ortodokse psykoanalytikeres, er det nemlig Balints grundholdning, at »psykoterapi er bedre end slet ingen terapi«. Igen støder vi her på et synspunkt, han har »overtaget« fra Ferenczi. Balint insisterer altså kort fortalt på at implementere flest muligt af sine psykoanalytiske synspunkter på så mange områder som muligt, og han var af den overbevisning, at den psykoanalytiske erfaring faktisk kan bringes til anvendelse langt flere steder i samfundet, end tilfældet er i dag. Det kunne eksempelvis være i forbindelse med den alment praktiserende læges normale patientkonsultation, eller med at udtænke den bedste teknik i de tilfælde, hvor der »kun« er mulighed for at benytte sig af psykoterapeutiske virkemidler i en terapi. Overskuer vi hele Balints forfatterskab, fremgår det tydeligt, at denne trang til at udbrede psykoanalytisk viden til andre områder, er markant tiltagende i slutningen af hans livsbane. Yderligere

forvirring omkring Balints synspunkter om psykoterapi har bogen *Focal Therapy* ført med sig. I den er Balint opført som en af forfatterne, men faktisk har han ikke direkte bidraget med noget til den. Bag udgivelsen står derimod hans anden hustru, Enid Balint, der sammen med en forskergruppe forsøger at udvikle en psykoterapiform efter balintsk tilsnit. Det min opfattelse, at bogen, som i øvrigt først udgives to år efter Balints død, på visse punkter refererer Balints tanker om en acceptabel form for psykoterapi, men i hovedsagen benytter den ikke ret meget andet end hans navn.

Et andet punkt, som kan medføre en vis forvirring, hænger sammen med, at Balint regnes som hørende til de såkaldte objektrelationsteoretikere. Hvis vi her igen tager udgangspunkt i *The Basic Fault*, er det rigtigt, at Balint til stadighed diskuterer objektrelationernes betydning for de patienter, der befinder sig på grundbristniveauet, *men ikke begrebet »objektrelation«*. Hans interesse knytter sig til betydningen og udviklingen af objektrelationerne i barnets helt tidlige faser, således som det afspejler sig i forbindelse med forskellige slags regressionsforløb i en psykoanalyse. I en artikel fra 1950 finder man det mest tydelige svar i Balints forfatterskab på, hvad hans ambitioner på objektrelationernes område er:

»Hvad vi har brug for, er en teori, som kan levere os en ordentlig beskrivelse af objektrelationens udvikling, som er ligeværdig med den nuværende biologiserende teori om driftudviklingen, men som er uafhængig af denne.«⁷

Balint pointerer videre, at han håber, det kan lade sig gøre at udforme denne fremtidige beskrivelse af objektrelationernes udvikling på en måde, hvor deres dobbeltsidige natur fastholdes. Teorien bør altså tage hensyn til og efterstræbe at få beskrevet, at der altid har været og vil eksistere et objekt i patientens realitet, som påvirker objektrelationernes udvikling. Det er værd at bemærke, at Balint placerer sit håb om en sådan objektrelationsteori på en måde, så den bliver et supplement til den eksisterende psykoanalytiske teori og praksis, *ikke en erstatning for denne*. Supplementet viser først og fremmest sin berettigelse, når det drejer sig om vanskelige patienter, »grundbristpatienter«, der fra begyndelsen eller undervejs i en psykoanalyse ikke kan arbejde ud fra associationsreglen, og hvor analytikeren ikke kan fastholde sin venlige, passive og objektive attitude.

Vender vi atter blikket mod »slutdokumentet«, genfinder vi også på dette punkt strategien hos Balint: at han ved at gribe en aktuel situation – 1960'ernes debat om objektrelationsteoriene – kan indføje og gentage gamle, men af mange også glemte, ferencziske synspunkter i debatten. Det overraskende er, at Balint i grunden er temmelig ligeglad med den aktuelle debat, og at hans interesse for objektrelationerne rækker langt tilbage, ikke kun til tiden efter Anden Verdenskrig, men faktisk helt til

1920'erne. Den stammer nemlig fra udviklingen af de såkaldte karakteranalyser, dvs. de meget langvarige psykoanalyser, som ikke mindst Ferenczi stod i spidsen for. Karakteranalyserne sigtede på at ændre patienternes og/eller kandidaternes grundlæggende egenskaber ud fra den opfattelse, at bestemte karaktertræk stiller sig i vejen for en psykoanalyses fortsættelse; på bestemte tidspunkter i et psykoanalytisk forløb er det selve en persons karakter, der forhindrer en dybere indsigt og selvindsigt i sjælelivets gåder⁸. Den ovenfor citerede artikel fra 1950 er, hvad dette angår, altså blot det mest interessante bindeled mellem Balints såkaldte objektrelationsteorier og de gamle karakteranalyser.

The Basic Fault er i sig selv en fremragende bog, men den indeholder ingen nye tanker i forhold til det tidligere forfatterskab. Balint samler op, gentager, præciserer, reformulerer og komprimerer, hvad han tidligere allerede har udtrykt; at lægge et andet indhold i den er, om jeg så må sige, »en basal misforståelse«.

Balints teknik

Det er kun ganske få steder i forfatterskabet, vi får direkte indblik i, hvordan Balint egentlig arbejdede som psykoanalytiker. Han udgiver f.eks. ingen sygehistorier og bruger kun ganske få eksempler fra sin praksis til at illustrere sine synspunkter med. Man må altså støtte sig til de formodninger og fornemmelser, man kan udlede af forfatterskabet. Dog vil jeg konstatere, at jeg aldrig er stødt på nogen, der har udtalt sig negativt om Balint, hverken som person eller analytiker. Jeg formoder, at han i det daglige arbejde, som han selv siger, var en »pålidelig, tålmodig og troværdig analytiker, der ikke gav uoverlagte tydinge«, dvs. var omhyggelig med både indholdet og timingen af sine tydinge. Han har sikkert brugt megen tid på at få udtømt og virkeligt gennemarbejdet patienternes materiale – på kryds og tværs at få frembragt og placeret et så bredt og dybt materiale som muligt. Min fornemmelse er også, at hans normale, trivielle arbejde med at fjerne patienternes modstande i usædvanlig høj grad var koncentreret om analysen af overføringer og modoverføringer, mens analysen af associationernes struktur og indhold fyldte relativt mindre, dvs. at han gerne forsøgte at relatere det fremkomne materiale til den aktuelle situation, det med ham som analytiker blev frembragt i. Alt i alt er der intet, der tyder på, at han i *de ukomplicerede analyser* forholdt sig ret meget anderledes, end hvad man kan forvente af en hvilken som helst god psykoanalytiker. Hans force, og den vigtigste arv fra Ferenczi, var imidlertid netop, at han vidste, hvad man kan og måske skal stille op med de vanskelige tilfælde – de tilfælde, hvor patienter er regredieret eller er på vej til at regrediere til det såkaldte »grundbristniveau«. Alarmklokkerne bør begynde at kime, siger Balint, når der sker en »markant ændring af atmosfæren i den analytiske situation«. Det mærkes især på

overføringerne, vel at mærke *både* patientens og analytikerens. Det er vel efterhånden næsten overflødigt at nævne, at der her hos Balint igen er tale om en »barnelærdom«, som stammer fra Ferenczi. Ændringerne manifesterer sig først og fremmest ved

»... at analytikerens tolkninger .... ikke længere af patienten opleves som tolkninger. I stedet føler han dem som angreb, krav, tarvelige insinuationer, unødigt grovhed eller uforskammethed, urimelig behandling, uretfærdighed, eller i det mindste som total mangel på hensyn, og så videre; på den anden side er det også tænkeligt, at analytikerens tolkninger opleves som noget meget behageligt og tilfredsstillende, spændende eller beroligende, eller som en forførelse – alt i alt som indiskutable tegn på hensynsfuldhed, hengivenhed og kærlighed. Det kan også forekomme, at almindelige ord, der indtil da har haft en konventionel og anerkendt ”voksen” betydning og ikke har givet anledning til problemer, bliver umådeligt vigtige og magtfulde, enten i en god eller i en dårlig betydning. I sådanne situationer kan enhver henkastet bemærkning, enhver gestus eller bevægelse fra analytikerens side blive kolossalt afgørende og få en betydning, der rækker langt ud over, hvad der realistisk set kunne have været tilsigtet.

Endvidere – og dette er ikke nemt at indrømme – forekommer det, som om patienten på en eller anden måde er i stand til at trænge ind på analytikerens. Han begynder at vide alt for meget om sin analytiker. Denne forøgede viden stammer ikke fra nogen ydre informationskilde, men skyldes øjensynligt et forbløffende talent, der sætter patienten i stand til at ”forstå” analytikerens motiver og ”tolke” hans adfærd.«⁹

De fleste erfarne analytikere vil forhåbentligt kunne nikke genkendende i det mindste til dele af en sådan beskrivelse. Der sker på den ene side en intensivering af de overførte følelser, og på den anden side løsrives følelserne fra deres normale bindinger og relationer til sproget – en slags »overføringernes himmelflugt« kunne man kalde det. Det er dette, som Balint kalder »en regression i objektrelationen«, og pointen er, at selvom analytikeren, som man kan forstå, ikke er herre over, hvornår og hvordan situationen opstår, er denne form for regression i visse tilfælde en nødvendighed i processen hen imod en god afslutning på en psykoanalyse.

I *The Basic Fault* kommer Balint desuden med bud på, hvilke konkrete midler og teknikker analytikeren kan og skal gribe til, *når* atmosfæren i en psykoanalyse forandrer sig på den beskrevne måde – og ikke mindst, hvad analytikeren skal være på vagt overfor. Traditionelt set, mener Balint, har analytikerne været yderst tilbageholdne, ja nærmest angstfyldte overfor at skulle fortsætte analyser af voksne, når den velkendte venlige, passive og objektive attitude med ét ikke længere slår til, når at-

mosfæren pludselig skifter, og det er bestemt værd at notere sig, at han på ingen måde afskriver, at det indebærer visse alvorlige risici at bevæge sig ind på »grundbristniveauet«; først og fremmest naturligvis den overordnede risiko at komme til at fremprovokere en ondartet, irreversibel psykisk regression – slet og ret en psykose. På den anden side har netop psykoanalytikerne, dvs. de dygtigste af dem, også en forpligtelse til i det mindste at prøve på at komme disse patienter til undsætning, idet ingen anden faggruppe har større indsigt i, hvordan dynamikken i sådanne regressionsprocesser fungerer. Ingen skal beskyldes hverken Balint eller Ferenczi – for det er naturligvis igen hans argument, Balint gentager og forsværer – for at være en bangebuks!

Men hvad *kan* man egentlig stille op, når påvirkning gennem analysens normale medie, de verbale tolkninger, enten forbliver uden virkning eller endog fremprovokerer en både uønsket og risikabel negativ effekt? Balints svar er, at analytikerens på dette punkt bliver nødt til at slagte en af sine mest hellige køer, nemlig overbevisningen om muligheden for – og rigtigheden i – at håndhæve sin egen passivitet. Hvis analytikerens vil gøre sig nogen som helst forhåbninger om at kunne skabe eller genskabe en terapeutisk relation sammen med sådanne patienter, er han nødt til at ændre såvel sin opfattelse af passivitetsbegrebet som sin strategi for analysens gennemførelse. I psykoanalytisk tænkning træder her alternativet om ageren ind i billedet – *analytikerens ageren* vel at mærke – og straks er man inde på et risikofyldt område, hvor eksperimenternes resultater nemt kan vise sig at få helt uventede og endog katastrofale følger – et skråplan som »de gamle freudianere« ville sige, idet de med slet skjult foragt nok ville mumle lidt om, at Ferenczis erfaringer da vist ikke var de bedste. For Balint er der imidlertid ingen vej udenom:

»Analytikerens erkender, at hans sædvanlige indfølelse, men passivt objektive adfærd af visse patienter opleves som en uberettiget og utålelig frustration, og at forsøget på at tackle den derved forårsagede lidelse som blot endnu et symptom på udvikling af overføringsneurosen ikke synes at medføre nogen ændring. Måske har han allerede forinden haft sine tvivl om det fornuftige i for enhver pris at opretholde en objektivt forstående indstilling. I hvert fald viser hans patients fortsatte nød og lidelse sig at være mere, end han kan bære, og han beslutter derfor – enten på egen hånd eller med patientens accept – at der må indføres en ny arbejdsmåde, at der må ske noget andet og mere, noget der rækker ud over den traditionelle passivitet.

Dette andet og mere er altid ensbetydende med at tilfredsstille nogle af patientens regressive tilskyndelser, *at reagere positivt på patientens udageren*. Denne ændring fører som regel til en vis umiddelbar bedring. Hvis beslutningen om den nye arbejdsmåde tages hen mod slutningen af et terapiforløb med en patient med en

ikke alt for alvorlig grundbrist, kan bedringen være tungen på vægtskålen, der betyder, at analysen kan bringes til en vellykket afslutning.«¹⁰

Som eksempler på analytikerens respons på patientens udageringen, nævner Balint, at det kan tillades at holde i hånd, omfavne, trøste og lignende – væsentligt er det imidlertid at fastholde, at det alt sammen naturligtvis må foregå præ-genitalt, og *på førlyst niveau*.

Det væsentligste værktøj, analytikerens i terapeutisk forstand er i besiddelse af til at komme blot en anelse på forkant med en sådan regression i objektrelationen, er, mener Balint, allerede på tidlige tidspunkter i en analyse at udvise stor opmærksomhed overfor – og analyse af overføringer og modoverføringer.

Balint bruger også sin »objektrelationsteori« til at beskrive en psykoanalytisk ideale afslutning for grundbristpatienterne. Det bør nemlig eftertrages, at der sker en regression helt tilbage til stadiet eller niveauet for den passive objektkærlighed. I denne position kan man ikke sige, at patienten »elsker« sine primære objekter, men det afgørende er, at han føler sig elsket – gik der dengang noget skævt, satte det sig som næsten uudslættelige spor, som en »basic fault«. Lykkes det omvendt i en analyse at bringe regressionen i objektrelationen tilbage til dette punkt, kan patienten – så at sige begynde på en frisk, altså udvikle sig i retning af moden genital kærlighed – hvor objekterne igen og på en ny måde levnes både plads og rettigheder. Patienten må altså tilegne sig den evne også i realiteten at kunne danne kompromiser mellem egne ønsker og objekternes. I reglen bør analysen kun vare ved, indtil der er sat gang i denne proces fra punkt nul, som Balint kalder »a new beginning«. Der er altså ikke gennem regressionsprocessen i objektrelationen alene nået en sluttetilstand, eller naturlig ligevægtstilstand. Hvad der sker er, at en ond cirkel brydes og vendes til en god fremadskridende spiralbevægelse. Endelig er det værd at bemærke, at Balint understreger vigtigheden af timingen i forbindelse med punkt nul. – forsømmer analytikerens at reagere på patientens udageren, eller gør han det omvendt »for tidligt«, dvs. inden atmosfæren rent faktisk har ændret sig, kan han risikere at afskrive sig selv muligheden for at kunne reparere på sin fejltagelse og føre patienten langt nok frem i processen – ofte gives der kun én chance, og det er analytikerens pligt at tage den, mener Balint.

Krav til analytikerens i vanskelige analyser

Det er selvfølgelig uheldigt, når helt nyuddannede analytikere støder ind i grundbristpatienter, for det bliver nemt meget dyrekøbte erfaringer, de kommer til at gøre. På den anden side kan det næppe helt undgås, at det sker, da man ikke på forhånd f.eks. gennem diagnostik kan afgøre, hvilke

personer der potentielt hører hjemme i kategorien »grundbristpatient«. Det eneste man kán gøre, mener Balint, er gennem uddannelsen at forberede kandidaten, så han står bedst muligt rustet, når det sker. I begyndelsen af 1950'erne forsøgte han at rejse en diskussion om dette tema. Han var ikke i tvivl om, at uddannelsen skulle bevare de tre grundpiller, den hvilede på: læreanalyse, kontrolanalyse og teoretiske seminarer; derimod ville han gerne skabe debat om 1) rækkefølgen, 2) varigheden og 3) målet for psykoanalytikernes uddannelse:

ad 1) Balint ser gerne, at der bliver brudt op på det forhold, at kandidaten først gennemgår én egen- eller læreanalyse hos én psykoanalytiker og så efterfølgende får sine første analyser af egne patienter kontrolleret eller superviseret af en anden analytiker. I stedet for at dele uddannelsen op i tre adskilte blokke, mener Balint, at de fungerer bedst, hvis de foregår samtidigt. *Kandidaten bør derfor forholdsvis hurtigt selv påbegynde at analysere sine første patienter, og lære- og kontrolanalytikeren bør være en og samme person.* Som følge heraf skal kandidaten også samtidig påbegynde sin teoretiske uddannelse. Balint forestiller sig, at kandidatens modoverføringer i de første analyser på denne måde kan analyseres en passant med den egne analyse, og at en uddannelse gennemført efter dette princip alt i alt vil føre til en ny analytikertype, der eksempelvis vil stå langt bedre rustet til at håndtere de vanskelige tilfælde. Lære- og kontrolanalytikeren vil på sin side have bedre hånd i hanke med kandidatens aktuelle færdigheder. Ved at påpege og analysere sammenhænge og spejlingerne mellem kandidatens overføringer i læreanalysen og modoverføringerne i de første »kontrolanalyser«, kan læreanalytikerens tyndinger ud over at illustrere også være medvirkende til, at kandidatens første analyser ikke løber helt af sporet. Selve læreanalysen bliver forventeligt mere motiverende og effektiv for kandidaten, hvis han og læreanalytikeren således får opstillet et fælles mål, og kandidaten ikke blot skal vente på at få læreanalysen godkendt, så han kan komme videre i systemet.

ad 2) På samme måde som det er en typisk fejltagelse hos begyndere at lade sig lokke af patientens ønske om ved begyndelsen af en behandling at udtale sig om varigheden af den forestående analyse, mener Balint, at heller ikke kandidaterne bør få kendskab til sådanne profetier. I princippet bør der ikke være nogen forskel på en læreanalyse og en hvilken som helst anden psykoanalyse, bortset fra at man måske bør kunne forvente, at den psykoanalytiske kandidat ved afslutningen er blevet analyseret både lidt bedre og lidt dybere end flertallet af patienterne. Balint finder det derfor kritisabelt, at samtlige psykoanalytiske uddannelsesinstitutioner faktisk fastsætter sådanne konkrete tidsrammer for uddannelsens tre grundpiller, og ikke mindst, at disse anbefalinger tilsyneladende finder sted, uden at det på forhånd er blevet gennemdiskuteret af læreanalytikerne. På denne måde er det stiltiende blevet accepteret, at varigheden for læreanalyserne fra ca. ½ år i begyndelsen af 1920'erne er blevet kraf-

tigt forøget til ca. 4 år omkring 1950. Disse »superanalyser« har imidlertid ikke ført til større enighed om de psykoanalytiske teorier endsig vægtningen af teoriernes enkelte elementer. Tværtimod eksisterer der i 1950'erne den måske største splittelse nogensinde mellem de forskellige skoler og deres »superanalytikere«, hvor analytikere fra forskellige retninger bekrieger og konkurrerer med hinanden, og det på en måde, der mest af alt minder om »en ny udgave af den babylonske sprogforvirring«.

ad. 3) I stedet for at gå så meget op i at fastslå uddannelsens varighed, mener Balint, at det er bedre at koncentrere sig om målet. Det må så for den enkelte tage den tid, det nu engang behøver at nå målet. Men heller ikke beskrivelsen af målet for kandidatens uddannelse er særlig entydig i de psykoanalytiske skoler. Målet kan beskrives teoretisk, men så er der tale om såvel ideale og utopiske mål som mål, man ikke kan blive enige om. Målet kan måske siges at være den omtalte »superanalyse«, men hvis et af de væsentligste kendetegn for en fuldt uddannet »superanalytiker« er en voldsomt idealiseret læreanalytiker og en helt ukritisk introjiceret teoridannelse, må der være et eller andet galt; »Over-Jegs-intropektion« kalder Balint denne mekanisme med et udtryk lånt fra Ferenczi, og finder det hos ikke så få såkaldte »superanalytikere«. I stedet bør det tilstræbes, at kandidaterne udvikler »et stærkt og kritisk Jeg, der kan udholde betydelige belastninger, som er frigjorte fra nødvendige identifikationer og fra automatiske overførings- og tankeskabeloner«. Det bedste alternativ, Balints kan komme på, er det mål for læreanalysen, man fra forskellige sider hører fremført, som *forskning*:

»Det fremstår dog ikke helt utvetydigt, hvem der her er subjekt og hvem der er objekt for forskningen. Skal kandidaten med analytikerens hjælp finde ud af noget om de dybereliggende lag i den menneskelige sjæl (nemlig sin egen), eller må analytikeren ved kandidatens hjælp udtænke noget om mulighederne i og grænserne for sin selvforståelse og teknik? Jeg ved det faktisk ikke, men kan forestille mig at disse to mål i virkeligheden er et og samme, således at alt er i sin fineste orden. Hovedsagen er, at vi forsøger at frigøre os fra ethvert skær af alvidenhed, som disse »superterapeuter« udtrykker, at vi ikke kommer med for mange, for tidlige og for vel-formulerede tydinge, som kun hindrer kandidaten i på egen risiko at gøre sig sine erfaringer og herigennem modnes. For meget, for god og for hurtig næring, gør barnet fed, forvænt og – afhængig.«¹¹

Balints forsøg på sidst i 1940'erne og begyndelsen af -50'erne at sætte fokus på og komme med bud på innovationer indenfor uddannelsessystemet i psykoanalysen synes desværre ikke at have haft den store indflydelse i de kredse, hvor beslutningerne blev taget. Vi kan konkludere sige, at det er hovedlinierne fra uddannelsesstrategien ved Budapesterskolen, han forsøger at slå til lyd for, og desuden at det er bemær-

kelsesværdigt, at han ikke efterfølgende i sit forfatterskab, ikke engang i »slutdokumentet«, gentager sine synspunkter på dette vigtige felt. Om årsagerne til dette er, at han var kommet til at stikke næsen for langt frem, at han kom i tvivl om rigtigheden af disse opfattelser, eller om der blot siden hen ikke var nogen passende aktuel lejlighed for Balint til at fremføre sine synspunkter, kan vi kun gisne om.

Diplomati for libidoteorien

Jeg vil til sidst gerne vende tilbage til Balints ambitioner på objektrelati-onteorien område. Vi har set, at han ønsker at placere teorien om objektrelationens udvikling på et *ligeværdigt og uafhængigt niveau i forhold til drift- eller libidoteorien*. Hvordan dette skal forstås, og hvad det indebærer, har vi endnu ikke berørt. Svaret er kompliceret og kan ikke udfoldes i sin fulde udstrækning på dette sted. Dog vil jeg gerne opridse hovedpunkterne: Allerede i 1935 fremkommer Balint første gang med en kritik af libidoteorien. Det drejer sig her om en »kritik af læren om libidoens prægenitale organisation«¹². Resultatet af Balints udfald mod freudianernes faseteori om seksualudviklingen er, at han føres frem til at foretage en *skandering af libidobegrebet i hhv. en biologisk og en psykologisk dimension*. Konsekvensen af denne skandering bliver, at han fra dette tidspunkt og resten af sit forfatterskab med al magt forsøger kun at beskæftige sig med det, han opfatter som libidoens psykologiske aspekter – man kan sige, at biologen Balint ikke, hvad angår psykoanalysen, vil kendes ved biologien. Langt hen ad vejen synes dette projekt at lykkes for ham, og man skal kende baggrunden godt for at se, hvor »biologien« alligevel stikker hovedet op. Balints blindstirring på libidoens psykologiske dimension betyder imidlertid, at hans teori må kritiseres for visse mangler, noget der især kommer til udtryk i hans definitioner af begreberne om overføring, modstand, lyst og i spørgsmålet om neurosernes ætiologi. Det ville ikke være forkert at sige, at jeg på denne måde gør Balint til offer for den samme kritik, han udsætter andre for, nemlig at han forsømmer at integrere tidligere erfaringer og teorier i den nyudviklede, og at den som følge heraf kun rummer dele af de sandheder, man ellers allerede har opnået.

Overføringsbegrebet spiller, som jeg har antydnet, en kolossal rolle i Balints konceptioner. Jeg har imidlertid vist¹³, at Balint kun beskriver en side af dette meget interessante begreb fra psykoanalysen. Overføringsbegrebets tætte relation til modstandsbegrebet, dets dynamiske og økonomiske aspekt finder vi ikke *reflekteret* i Balints forfatterskab, om end han helt sikkert ikke har kunnet undgå at møde de fænomener, der ligger til grund for disse begreber. Jeg mener f.eks., at det er præcis de iagttagelser, vi finder beskrevet i Balints beskrivelse af regressioner i objektrelationerne, det jeg kaldte »følelsernes himmelflugt«, men Balint opda-

ger ikke, at det for længst er blevet beskrevet og sat på begreb, nemlig allerede af Freud, fordi han på forhånd har besluttet sig for at afskære sig selv fra at beskæftige sig med libidoteoriens biologiske dimension, det jeg foretrækker at kalde det »kvantitative moment«.

Det samme gør sig gældende i relationen mellem før- og slutlyst. Balint afskærer sig fra at beskrive slutlystens psykologiske dimension, men henregner den udelukkende under den biologisk dimension. Denne oplagte mangel, som jeg i hans forfatterskab næsten mærker som et savn, kompenseres kun ringe med det begreb om »efterlyst«, han indfører. Efterlysten er den i analyserne eftertragtede, men nærmest driftsløse tilstand, han kalder den primære kærlighed. Den tydeligste mangel i Balints teori finder dog sit udtryk, når han en sjælden gang kommer ind på spørgsmålet om neurosernes ætiologi. En nærmere gennemgang af forfatterskabet og især »slutdokumentet« viser ganske vist, at man med lidt god vilje kan uddrage i hvert fald to traumeteorier, der begge implicerer en bestemt opfattelse af ætiologien.

Det ene – og for Balint vigtigste – er »grundbristen«, altså det grundlæggende traume, som sætter sit uudslettelige spor i psyken. Afgørende for grundbristen er ifølge Balint den sprogforvirring, der opstår mellem barnet og den voksne; man kan derfor sige, at Balint på den ene side opererer med en omverdensbetinget ætiologi for psykisk sygdom; målet med behandlingen er så at sige, at ophæve sygdommens årsag, forstået på den måde, at patienten er nødt til at regrediere til et punkt i objektrelationens udvikling, hvorfra han gennem en genoplevelse af traumet i en nonverbal dimension (jvf. Ferenczis »neokatharsis«) kaster alle de erhvervede kærlighedsbetingelser overbord og nu kan gennemleve sit psykiske liv, dvs. sine objektrelationer, forfra. Den anden og mere dunkle traumeteori, man kan udlede af Balints forfatterskab, handler om fødselstraumet. Ligesom Rank peger også Balint på fødslen som individets første og vigtigste traume. Men jvf. Balints skandering af driftsbegrebet ligger fødselstraumet hinsides området for det psykologisk påvirkelige, det er nemlig lokaliseret i det biologiske dimension.

For at sætte denne teoretiske mangel i Balints forfatterskab i relief vil jeg fremhæve Freuds libidoteori, der opererer med tre ætiologiske faktorer: de accidentielle eller udefra kommende traumer, de indefra kommende driftsfremstød og endelig Jegforandringens faktor, dvs. de reaktionsmuligheder, Jeget har til rådighed overfor driftsangreb inde- eller udefra. Et psykisk symptom eller i det hele taget ethvert aktuelt klinisk billede *plus den efterfølgende dynamiske udvikling* kan betragtes som sammensat af disse tre faktorer, og i Freuds teori er det libidoteorien, der binder faktorerne sammen. Når Balint kun nævner de omverdensbetingede psykologiske, accidentielle faktorer, dvs. sprogforvirringen mellem barnet og de voksne, tager han altså, om jeg så må sige, kun hensyn til en tredjedel af teorien. Idet han afskriver, hvad han opfatter som libidoens biologiske dimension, mister hans teori både sammenhængen og dyna-

mikken imellem det, han opfatter som libidoens biologiske og psykologiske dimensioner. Andre teoretikere som f.eks. Lacan og Laplanche er fulgt efter Balint i hans kritik af psykoanalysens *biologistiske* tendens, altså den tendens i psykoanalysen til faktisk tro på en bagved liggende »biologi« bag libidoteorien, og jeg kan på ingen måde være uenig med nogen af dem i, at psykoanalysen hverken kan funderes på biologiens eller andre videnskabers grundbegreber. Men i stedet for at kritisere Freuds biologisme foretrækker jeg at vende spørgsmålet, hvorfor Freud – og Balint for den sags skyld – slet ikke kan undvære en »libidoteori« med dens forestilling om psykiske kvantiteter, og hvorfor libidoteorien nu nærmest som udgangspunkt absolut skal kritiseres i stedet for at blive undersøgt, tydet og tolket. Jeg er overbevist om, at det virkelige »smertensbarn i psykoanalysen« ikke er de mange efterkommere efter Freud, der ikke har kunnet fordøje hele eller dele af driftsteorien, men derimod libidoteorien selv.

Afslutning

Vi har bl.a. anskuet Balints forfatterskab som ét langt diplomati for udbredelsen af Sandor Ferenczis tanker, men ikke været inde på, hvad der adskiller de to, herunder om den fremførte kritik af Balint samtidig er en kritik af Ferenczi? Desværre kan svaret ikke blive entydigt, for selv om Ferenczi til sin død fastholdt, at han ikke havde forladt libidoteoriens grund, havde Freud ham mere end én gang mistænkt for at gøre det. Hvis vi i Balints forfatterskab ser konsekvensen af Ferenczis eksperimenter, og måske i Balints kritik fra 1935 ser et »referat« af diskussioner, Ferenczi og Balint rent faktisk havde ført inden Ferenczis død i 1933, må vi give Freud ret i hans mistanke.

Omvendt kan det også sagtens forholde sig sådan, at det først er efter Ferenczis død, Balint foretager den omtalte skandering af libidoteorien, dvs. uden at læremesteren har haft mulighed for at reagere herpå. Modsætningen mellem disse to »forklaringer« løser sig, hvis vi tillægger Ferenczi et ubevidst ønske om at forlade libidoteorien og udforme sin egen psykoanalytiske teori; det ville være »den perfekte hævn« over faderfiguren Freud, der på denne måde ville blive ramt på sit ømmeste punkt, hans smertensbarn libidoteorien. Ferenczi døde inden ønsket blev realiseret og »hævnen« nåede at blive bevidst, og selv om Freud gjorde sit til at skubbe til udviklingen i retning af en bevidstgørelse, var Ferenczis personlige afhængighed af Freud for stor til, at det kunne lykkes.

I stedet blev det måske sønnen Balint, der skar navlesnoren til Freud over, bevidstgørelsen hos ham kunne ske uden stor modstand, der eksisterede ingen intensive overføringer, da han jo som nævnt formodentlig endog aldrig havde mødt Freud. Ud over hans karakter og stil, hans an-

derledes placering i tid og rum, hans bevidste og definitive afstandtagen til de mest vilde eksperimenter, Ferenczi foretog, adskiller Balint sig altså fra sin læremester ved ikke – på godt og ondt – at afhænge af Freuds person.

NOTER

1. Vilma Kovács: »Training and control analysis«. In: *Int. J. Psych-Anal.*, 17: 346-354, 1936.
2. I Ungarn anbefalede man de nye psykoanalytiske kandidater at uddanne sig på mindst to forskellige psykoanalytiske institutter.
3. Der foreligger ikke noget kildemateriale, der viser, at Freud og Balint overhovedet har haft kontakt med hinanden.
4. Asger Frost: *Michael Balints Psykoanalyse – Objektrelationsteoriernes genese* – Nordisk Institut, Århus Universitet, 1996.
5. Det er endvidere bemærkelsesværdigt, at Lacan i et af sine berømte seminarer udtrykker en helt usædvanlig respekt for Balints arbejde, om end han naturligvis ikke er enig med Balint. Omvendt finder man i Balints forfatterskab ikke en eneste henvisning til Lacan.
6. Michael Balint: *The Basic Fault*. Tavistock Publications Ltd., London, 1968. Citeret efter den danske oversættelse, *Grundbristen*, Hans Reitzels Forlag, 1994, s. 3.
7. Michael Balint: *Primary Love and Psycho-analytic Technique*. Tavistock Publications Ltd, London, 2. rev. udg. 1965. Her oversat fra den tyske oversættelse i en udgave fra 1988, s. 231.
8. Det er en gennemgående tankegang hos såvel Ferenczi som Balint, at denne »person« ligevel kan være analytikeren som patienten.
9. Michael Balint: *Grundbristen*, op. cit., s. 27-28.
10. Michael Balint: *Grundbristen*, op. cit. s. 121-22. Min kursiv.
11. Michael Balint: *Primary Love and Psycho-analytic Technique*. Op.cit. s. 298-99.
12. In Michael Balint: *Primary Love and Psycho-analytic Technique*. 13 .
Asger Frost: *Aspekter af Overføringsbegrebet i Psykoanalysen – en undersøgelse af Freuds indføring og udvikling af begrebet samt dets reception i psykoanalysen i perioden 1939-60*. Nordisk Institut, Århus Universitet, 1996.